

P R Z E G L Ą D Z A C H O D N I O P O M O R S K I
ROCZNIK XXXI (LX) ROK 2016 ZESZYT 1

S T U D I A I R O Z P R A W Y

PIOTR OLIŃSKI

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

AUTORYTET KRÓLA
W TRAKTACIE *DE INSTITUTIONE REGII PUERI*

Słowa kluczowe: autorytet króla, edukacja, Jagiellonowie, humanizm

Keywords: the authority of the king, education, the Jagiellonians, Humanism

Jedną z najbardziej znaczących zmian wiążących się z początkiem humanizmu było stworzenie i spopularyzowanie nowego modelu edukacyjnego¹. Powstał on we Włoszech i był propagowany wraz z wędrownymi włoskimi humanistami. Popularyzacji tego modelu służyły m.in. traktaty wychowawcze. Pierwsze z nich powstawały na przełomie XIV/XV wieku. Jednym z bardziej znanych wczesnych traktatów tego rodzaju jest *De ingenius moribus et liberalibus studiis adulescentiae*, zredagowany ok. 1402–1403 roku przez Piera Paula Vergeriusa². W kolejnych latach powstały następne tego rodzaju utwory, jak np. *De studiis et litteris* L. Bruniego d'Arezzo z ok. 1405 roku, w którym duży nacisk położono na znajomość literatury, fragment *De liberorum educatione* z 1428 roku z dzieła *De re*

---

¹ Praca naukowa opracowana w ramach projektu „Traktat *De institutione regii pueri* jako przykład humanistycznego modelu wychowawczego na tle kultury dworskiej królestw Europy Środkowej na przełomie XV/XVI wieku” finansowanego w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2013–2016.

² Drukiem po raz pierwszy wydany w Wenecji w 1472 r. Korzystałem z wydania w: *Il pensiero pedagogico dello Umanesimo*, a c. di E. Garin, Firenze 1958, s. 126–137. Tam też można znaleźć inne traktaty tego rodzaju. Zob. też *Humanist educational treatises*, ed. and transl. by C.W. Kallendorf, Cambridge–Massachusetts–London 2002, passim (traktaty Vergeriusa, Bruniego, Piccolominiego i Guariniego).

uxora, którego autorem był Francesco Barbaro, czy *De liberorum educatione et claris moribus* Maffeo Vegiusa, dzieło spisane w 1443 roku³. Do tej grupy utworów należą również dwa listy napisane przez Eneasza Sylwiusza Piccolominiego – do księcia Zygmunta austriackiego z 1443 roku oraz do dziesięcioletniego Władysława, syna Albrechta II Habsburga i Elżbiety Luksemburskiej w 1450 roku.

Traktaty te często były kierowane do dynastów i ich dzieci. Stały się one w pewnym stopniu kontynuacją utworów określanych jako „*principum specula*” (*Fürstenspiegel*)⁴. Tworzone jednak były w zupełnie innej atmosferze intelektualnej i zawierały odmienne zalecenia odnoszące się do sposobów kształtowania osób przygotowywanych do sprawowania władzy. Najbardziej znaczącą zmianą był nacisk na nauczanie czytania i pisania oraz na wykształcenie literackie. W wieku XV, gdy nie istniał już monopol duchownych na kulturę pisaną⁵, można mówić wręcz o eksplozji literatury przy znaczącym wzroście znaczenia wykształcenia świeckich⁶.

Dyskusyjne jest, na ile dwory królewskie i książęce ulegały coraz bardziej popularnym ideałom kształcenia humanistycznego i na ile odegrały rolę instytucji propagujących nowe wzorce i inspirujących inne środowiska. Według wielu badaczy dwory raczej z dystansem przyjmowały tego rodzaju nowinki wychowawcze. Zauważono, że około 1500 roku ideały humanistycznego wychowania poddane zostały już dosyć znaczącej modyfikacji, dzięki czemu w większym stopniu mogły znaleźć akceptację w środowiskach dworskich dynastów sprawujących władzę. Wskazywałoby to jednocześnie na konserwatyzm środowisk dworskich w przypadku metod wychowawczych i kształcenia⁷.

---

³ Wymienia je m.in. W.H. Woodward, *Vittorino da Feltre and other humanist educators*, Toronto–Buffalo–London 1996, s. 180. Literatura na temat każdego z tych traktatów jest liczna.

⁴ W. Berges, *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters*, Stuttgart 1938, passim.

⁵ H. Grundmann, *Litteratus-illiteratus. Der Wandel einer Bildungsnorm vom Altertum zum Mittelalter*, „Archiv für Kulturgeschichte”, 40, 1958, s. 1–65; G. Deuschländer, *Dienen lernen, um zu herrschen. Höfische Erziehung im ausgehenden Mittelalter (1450–1550)* (Hallische Beiträge zur Geschichte des Mittelalters und der Frühen Neuzeit, 6), Berlin 2012, s. 19.

⁶ H. Dickerhof, *Vorwort*, w: *Bildungs- und schulgeschichtliche Studien zu Spätmittelalter, Reformation und konfessionellem Zeitalter* (Wissensliteratur im Mittelalter, 19), Wiesbaden 1994, s. 7; E. Potkowski, *Rękopis a druk – przełom w dziejach techniki czy dziejach cywilizacji*, w: tenże, *Książka i pismo w średniowieczu. Studia z dziejów kultury piśmiennej i komunikacji społecznej*, Pułtusk 2006, s. 362–363.

⁷ L. Boehm, *Konservatismus und Modernität in der Regentenerziehung in deutschen Höfen im 15. und 16. Jahrhundert*, w: *Humanismus im Bildungswesen des 15. und 16. Jahrhunderts*, hrsg. v. W. Reinhard, Weinheim 1984, s. 61–93.

Interesujący nas w tym miejscu traktat *De institutione regii pueri* powstał pod koniec 1502 lub w początkach 1503 roku. Został spisany w związku ze spodziewanymi narodzinami syna Władysława Jagiellończyka i Anny de Foix. Byłby to również wnuk polskiej królowej Elżbiety, w imieniu której traktat został napisany, i Kazimierza Jagiellończyka. Autor traktatu pozostaje nieznany. Nie była to raczej sama królowa, ale autor mógł pisać na jej zamówienie lub spodziewając się nagrody za takie dzieło. Nie należy przy tym wykluczać, że mógł to być ktoś spoza krakowskiego środowiska dworskiego. Zdaniem wielu zainteresowanych tym traktatem, autorem był jakiś włoski humanista. Nie wykluczałbym, że mógł on jakiś czas przebywać na dworze węgierskim lub nawet być mocniej z tym dworem związany. W mniejszości są ci badacze, którzy uznali królową Elżbietę za autorkę tego utworu⁸.

W traktacie autor dał dowody wiedzy na temat zadań, przed jakimi stoją władcy. Wykazał się również znajomością środowisk dworskich i panujących w nich stosunków. W utworze zarysowany został model edukacyjny, który mógł znaleźć akceptację królowej Elżbiety i jej syna Władysława. Bez wątpienia jest to model wykształcenia humanistycznego. Należy podkreślić, że właściwym odbiorcą traktatu miał być Władysław II Jagiellończyk – ojciec oczekiwanego następcy tronu. Był to władca dobrze wykształcony, hołdujący humanizmowi. Z jego inicjatywy powstało wiele wspaniałych zabytków późnogotyckich, jak chociażby słynna sala Władysławowska na Hradczanach czy kaplica św. Wacława w katedrze św. Wita w Pradze, która jest również świadectwem jego religijności⁹.

Zwróćmy uwagę na te fragmenty traktatu, które mogły służyć budowaniu autorytetu władcy zarówno w najbliższym otoczeniu, jak i w całym królestwie.

---

⁸ Poglądy te relacjonowano już parokrotnie wraz ze wskazaniem na całkiem sporą literaturę przedmiotu; ostatnio P. Oliński, *Zeugnis der persönlichen Anschauung oder humanistischen Vorbild der Erziehung? Anmerkungen zum Traktat „De institutione regii pueri“ aus der Wende des 15. zum 16. Jahrhundert*, w: *Neuere Editionen der sogenannten „Ego-Dokumente“ und andere Projekte in den Editionswissenschaften (Editionswissenschaftliches Kolloquium 2013)*, hrsg. v. H. Flachenecker, J. Tandecki unter Mitarbeit von K. Kopiński, Toruń 2015, s. 155–166; P. Oliński, *Das Traktat „De institutione regii pueri“: Forschungsstand und weitere Perspektiven*, „Jahrbuch des Wissenschaftlichen Zentrums Polnischer Akademie der Wissenschaften”, 5, 2014, s. 167–183.

⁹ Zauważmy jednak, że jako władca był on oceniany często niezbyt pochlebnie już przez sobie współczesnych; K. Baczkowski, *Władysław II Jagiellończyk król Czech i Węgier w opinii współczesnych*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie. Prace Historyczne”, 109, 1987, z. 12, s. 119–129; ponowne wydanie w: K. Baczkowski, *Polska i jej sąsiedzi za Jagiellonów*, Kraków 2012, s. 295–303.

Pojęcie „autorytet”, jak wiadomo, należy do podstawowych kategorii życia społecznego¹⁰. Używane jest zarówno w układzie międzyosobowym, jak i w odniesieniu do zbiorowisk społecznych (autorytet władzy, autorytet państwa) i do sacrum (autorytet absolutny Boga). Autorytet królewski rozciągał się między autorytetem godności będącej utożsamieniem królestwa a autorytetem indywidualnym, wynikającym z osobistych walorów władcy. Dla dobrego sprawowania władzy królewskiej autorytet króla był niezbędny. W okresie średniowiecza władza królewska budowała swój autorytet na wielu podstawach – sakralnej, prawnej, gospodarczej¹¹. Nie bez znaczenia były, co oczywiste, osobiste walory władców. U schyłku średniowiecza i w początkach czasów nowożytnych, zgodnie z duchem humanizmu, rosło znaczenie cech osobowych, nigdy jednak nie zanikło znaczenie autorytetu władcy jako uosobienia królestwa i autorytetu władzy.

Budując autorytet w królestwie korzystano z zachowań publicznych, gestów. W oczywisty sposób podstawowe znaczenie miały oficjalne decyzje, sukcesy w polityce wewnętrznej i zagranicznej, wygrane bitwy i kampanie wojenne, przejmowanie nowych terytoriów. Również sytuacja rodzinna władcy demonstrowana publicznie, np. małżeństwo z godną osobą, narodziny synów, sprzyjała rosnącemu autorytetowi króla. Budowanie autorytetu w najbliższym otoczeniu, w środowisku dworskim, w większym stopniu musiało opierać się na osobistych walorach władcy i – mówiąc współczesnym językiem – na umiejętności zarządzania tym środowiskiem. W traktacie *De regii pueri* nie ma mowy o ogólnych podstawach autorytetu królewskiego. Jest on z racji charakteru tego pisma rozważany w kategoriach indywidualistycznych i w perspektywie jak najlepszego wychowania królewicza. Właściwe kształtowanie charakteru przyszłego króla, przekazanie mu odpowiednich umiejętności w wieku młodzieńczym miało zasadnicze znaczenie dla sposobu sprawowania przez niego władzy.

Traktat *De institutione regii pueri* zawiera praktyczne porady, które mają charakter porad prywatnych przeznaczonych dla rodziców dziecka, w pierwszym rzędzie dla jego ojca. W niektórych fragmentach traktatu zwracają jednak uwagę fragmenty, które wskazują na to, że szukano sposobów na kształtowanie

---

¹⁰ Niezliczone definicje tego pojęcia, zwłaszcza w kontekście władzy, zob. J. Węgrzecki, *Wpływ, autorytet, dominacja. Teorie władzy i ich struktura*, Warszawa 2011, s. 191 i n.

¹¹ M.in. E. Kantorowicz, *Dwa ciała króla. Studium ze średniowiecznej teologii politycznej*, red. J. Strzelczyk, Warszawa 2007, passim; G. Agamben, *The Kingdom and the glory. For a Theological Genealogy of Economy and Government (Homo Sacer II, 2)*, Stanford 2011, zwłaszcza s. 68–106.

oficjalnej propagandy, mającej budować autorytet władcy na bazie jego pożądanych zachowań, gestów, sposobu bycia. Na tych fragmentach się skupimy.

Autorytetowi przyszęłego władcy służyła już sama świetność domu, do którego młodzieniec należał¹². W treści traktatu królowa Elżbieta wielokrotnie powołuje się na swoich synów i męża. Sama mówiła o sobie, że jest „córka, a oprócz tego i wnuczką, i siostrą, i małżonką najlepszych i najznakomitszych królów, i matką trzech królów i wielkiego księcia, i najczcigodniejszego kardynała, [która] wreszcie urodziła, wychowała i wykształciła sześciu synów i tyleż córek”¹³. Miało to dowodzić wyjątkowej pozycji Elżbiety. Można dodać, że w przypadku dynastii Jagiellonów w okresie sprawowania władzy w monarchii polsko-litewskiej nigdy wcześniej ani później nie urodziło się w jednej generacji tylu synów.

Nie mówi się natomiast w tym traktacie nic o pochodzeniu Kazimierza Jagiellończyka, co może wynikać po prostu z tego, że traktat pisany był w imieniu królowej Elżbiety. Prawdopodobnie jednak pochodzenie Kazimierza Jagiellończyka, którego ojciec, Władysław Jagiełło, urodził się jeszcze jako poganin, nie wydawało się odpowiednio atrakcyjne dla ukazania znaczenia przodków przyszłego królewicza. Tym bardziej pozwalało to skoncentrować się na osobie Elżbiety i jej przodkach. Była ona córką Albrechta Habsburga i Elżbiety Luksemburg i wnuczką cesarza Zygmunta Luksemburskiego. Symptomatyczne jest, że na początku traktatu znalazł się herb złożony z herbów Luksemburgów i Habsburgów, zaś lewa strona tarczy herbowej to herb Navarra-Foix, a więc przodków Anny de Foix de Candale, żony Władysława Jagiellończyka, a matki mającego się narodzić następcy tronu. Anna była córką Gastona II, jej matka pochodziła z dynastii aragońsko-nawarskiej¹⁴. Zbudowano więc „herb małżeński”, który pokazywał wyśmienite pochodzenie obu małżonków. Małżeństwo to było w dużym stopniu efektem działań króla Francji Ludwika XII, który myślał nie tylko o zbudowaniu

---

¹² *De institutione regii pueri*, w: H.R. von Zeissberg, *Kleinere Geschichtsquellen Polens im Mittelalter*, Wien 1877, s. 99–100 (dalej: *De institutione regii pueri*); tłumaczenie traktatu Edwina Jędrkiewicza: *O wychowaniu królewicza*, w: *Wybór pism pedagogicznych Polski doby odrodzenia*, opr. J. Skoczek, Wrocław 1956, s. 4 (dalej: *O wychowaniu królewicza*). Wydanie H.R. von Zeissberga ogranicza się do oddania tekstu przy zaopatrzeniu tej edycji źródła bardzo ograniczonymi wyjaśnieniami. Obecnie przygotowywana jest nowa edycja źródła w ramach projektu „Traktat *De institutione regii pueri* jako przykład humanistycznego modelu wychowawczego na tle kultury dworskiej królestw Europy Środkowej na przełomie XV/XVI wieku – badania źródłoznawcze i edycja” realizowanego w ramach „Narodowego Programu Humanistycznego” finansowanego przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (Nr 12H 12 0341 81).

¹³ *De institutione regii pueri*, s. 99–100; *O wychowaniu królewicza*, s. 6.

¹⁴ U. Borkowska, *Dynastia Jagiellonów w Polsce...*, s. 890.

ligi antyturskiej, ale również o sojuszu z Jagiellonami przeciwko Habsburgom. Uwzględniwszy fakt, że herb był istotnym elementem wizualnej prezentacji rodu czy dynastii, stanowił on wyraźne wskazanie na pozycję przyszłego władcy mającą uzasadnienie w jego pochodzeniu. Po części można to również traktować jako zaznaczenie roli Elżbiety i jej pozycję jako osoby, która wiąże poprzednie wybitne europejskie dynastie Habsburgów i Luksemburgów z pokoleniem jej synów i wnuków. Z perspektywy Elżbiety i programu wyartykułowanego w herbie na początku traktatu, jej wnuk był wysmienitym kandydatem do przejęcia władzy na Węgrzech i w Czechach – już jej syn Władysław Jagiellończyk jako wnuk Albrechta Habsburga i Elżbiety Luksemburg miał pełnię praw do władzy w tych krajach. A trzeba pamiętać o tym, że objęcie w nich władzy przez Władysława nie było proste. Takie pochodzenie oczekiwanego potomka budowało więc jego autorytet. Wymowne jest, że w przypadku tej ikonograficznej propagandy nie posługiwano się herbami Jagiellonów. Być może zresztą wpisywało się to w bieżącą walkę polityczną na Węgrzech, w której habsburskie i luksemburskie korzenie były bardziej odpowiednie.

Narodzinom syna Władysława II przypisywano wielkie znaczenie z perspektywy polityki dynastycznej Jagiellonów. Wydaje się, że szczególnie ważne było to dla Elżbiety. Do tego momentu nie doczekała się ona bowiem jeszcze wnuka z żadnego z jej synów. Syn Władysława byłby więc pierwszym, a tym samym stałby się centralną osobą z perspektywy przyszłej polityki dla całej dynastii jagiellońskiej, a zwłaszcza dla kontynuacji władzy Jagiellonów w Czechach i na Węgrzech. Już we wstępie traktatu *De institutione regii pueri* padły słowa, że ma on „dla wszystkich nas być jakby obietnicą nieśmiertelności”¹⁵. W innym fragmencie o mającym narodzić się chłopcu pisano, że „dzięki sławie swych przodków, jak i dzięki własnym zaletom i niezwyklej dobroci i łaskawości charakteru stanie się godnym dwóch najpotężniejszych królestw”¹⁶. W jeszcze innym miejscu tego traktatu podkreślono, że przyszły władca miał „rozszerzać granice Czech i Węgier”¹⁷. Widziano go zatem w sposób jednoznaczny jako następcę dwóch królestw – Czech i Węgier.

Jak już sugerowano wyżej, traktat *De institutione regii pueri* nie próbuje budować sakralnego obrazu władzy królewskiej. Nie ma również bezpośrednich

¹⁵ *De institutione regii pueri*, s. 99; *O wychowaniu królewicza*, s. 4.

¹⁶ *De institutione regii pueri*, s. 100; *O wychowaniu królewicza*, s. 7.

¹⁷ *De institutione regii pueri*, s. 110; *O wychowaniu królewicza*, s. 26.

prób prawnego uzasadnienia władzy królewskiej. Skupia się raczej na kształtowaniu osobistych walorów przyszłego króla, na jego bezpośrednich relacjach z otoczeniem, konkretnych sposobach zachowania i ich praktycznym wymiarem. Oczywiście nie oznacza to, że nie pojawiają się kwestie ogólniejsze, np. dotyczące religijności. Uwagi te mają jednak charakter zmierzający do konkretnych porad. Zgodnie z humanistycznym sposobem postrzegania rzeczywistości również sprawowanie władzy było oceniane przez pryzmat konkretnych kompetencji władcy. Mimo oczywistego znaczenia pochodzenia, podkreślanego również w tym traktacie, uważano, że zasadnicze znaczenie mają cnoty władcy¹⁸, gdyż to one decydują o jego autorytecie. Kształtowanie cnót zależało zaś od wychowania. Znaczna część przekazywanych w tym traktacie zasad znajdowała swoje oparcie w literaturze starożytnej.

I. Elementy religijne wychowania

W traktacie podkreślano konieczność kształtowania w przyszłym władcy religijności. Religijność miała być przy tym prezentowana publicznie. Młody chłopiec przed śniadaniem powinien wysłuchiwać mszy odprawianej przez kapłana, „aby jawne było dla wszystkich, że już jako dziecko jest w religii gorliwy”¹⁹. Publiczne okazywanie religijności stawało się elementem propagandowym, jak stwierdzono w traktacie – zjednywało „dla władców serca ludów”²⁰. Uzasadnienie potrzeby kształtowania religijności skupia się na tym właśnie praktycznym wymiarze związanym z pozyskiwaniem przychylności poddanych. Podkreślono jednak również inny aspekt. Posługując się przykładem zmarłego syna Elżbiety – Kazimierza – podkreślono, że religijność wpływa na pamięć potomnych o osobach cechujących się świętością²¹. Dodajmy, że to z kolei wzmacnia autorytet całego rodu. Religijność nie jest jednak tylko elementem kształtowania odpowiednich relacji z poddanymi. Wskazano również na znaczenie religijności w wychowaniu przyszłego władcy. Strach przed Bogiem hamuje bowiem złe zachowanie²².

¹⁸ *De institutione regii pueri*, s. 99–100; *O wychowaniu królewicza*, s. 4, 7.

¹⁹ *De institutione regii pueri*, s. 103; *O wychowaniu królewicza*, s. 12.

²⁰ *De institutione regii pueri*, s. 103; *O wychowaniu królewicza*, s. 12.

²¹ *De institutione regii pueri*, s. 103; *O wychowaniu królewicza*, s. 13.

²² *De institutione regii pueri*, s. 103; *O wychowaniu królewicza*, s. 12. Szerzej o religijności uprawianej w rodzinie Jagiellonów w tym czasie, również przy wykorzystaniu tego traktatu, zob. U. Borkowska, *Pobożność rodziny Kazimierza Jagiellończyka*, „*Analecta Cracoviensia*”, XVI, 1984, s. 23–41; też, *Królewskie modlitewniki. Studium z kultury religijnej epoki Jagiellonów (XV*

II. Kolejną cechą pozwalającą budować autorytet władcy w swoim otoczeniu jest **krasomówstwo** (*eloquentia*). Wymowa ma wyróżniać władcę spośród otoczenia, pozwala wpływać na nie, służy pozyskiwaniu ludzi. Ludzie powinni mieć wrażenie, że „chłopiec otrzymał jakby jakiś znakomity dar od nieśmiertelnego Boga”²³. Powinien nabyć umiejętność „uczoney wymowy”. W traktacie określono ją, za starożytnymi pisarzami, jako „sercowładną”²⁴, taką, dzięki której mówca potrafi narzucić swoje zdanie słuchającym. Odpowiednią elokwencję określa się również przewodniczką dobrego rozumowania. O autorytecie władzy decyduje więc przewaga intelektualna²⁵. Z drugiej jednak strony majestatowi władzy bardziej służy małowówność aniżeli nadmierne mówienie. Król powinien więcej słuchać niż mówić²⁶.

III. Wyształcenie nie wydaje się w świetle tego traktatu ważnym elementem budowania autorytetu przyszłego władcy, co nie znaczy, że je lekceważono. Jak napisano w imieniu Elżbiety, „bardziej drogi będzie dla ludów i narodów, jeśli będzie zacny, niż jeśli będzie posiadał wiedzę”. Nie negowano potrzeby znajomości literatury, lecz nie miała ona zbyt dużego znaczenia dla umiejętności sprawowania władzy. Dodawała jednak „szlachetnego poloru”²⁷. W innym fragmencie podkreślono większe znaczenie znajomości sztuki wojennej aniżeli literatury²⁸. Zalecano natomiast gromadzenie wokół królewicza ludzi mądrych i dobrze wyształconych. Przy tej okazji parokrotnie powoływano się na przykład Kallimacha, z którego obecności na dworze cieszył się król Kazimierz Jagiellończyk,

---

i początek XVI wieku), Lublin 1999, s. 57–96, 183–275; też, *Dynastia Jagiellonów w Polsce*, Warszawa 2011, s. 390 i n.; T. Lalik, *Kaplica królewska i publiczne praktyki religijne rodziny Kazimierza Jagiellończyka*, „Kwartalnik Historyczny”, 88, 1981, s. 391–415; K. Górski, *Pielgrzymki Kazimierza Jagiellończyka na Jasną Górę*, w: M. Biskup, K. Górski, *Kazimierz Jagiellończyk*, Warszawa 1987, s. 308–315.

²³ *De institutione regii pueri*, s. 105; *O wychowaniu królewicza*, s. 17–18.

²⁴ Według tłumaczenia E. Jędrkiewicza; w traktacie użyty został przymiotnik „flexanima”, co można również tłumaczyć jako „wzruszającą”.

²⁵ O władzy intelektualnej, której środkiem jest słowo, zob. S. Kasznica, *Władza* (odbitka z „Analecta. Studia i materiały do dziejów nauki” 1, 1996), Warszawa 1996, s. 26–28.

²⁶ *De institutione regii pueri*, s. 131; *O wychowaniu królewicza*, s. 65.

²⁷ *De institutione regii pueri*, s. 108; *O wychowaniu królewicza*, s. 21. Szerzej o edukacji Jagiellonów zob. U. Borkowska, *Edukacja Jagiellonów*, „Roczniki Historyczne”, LXXI, 2005, s. 99–119; też, *Dynastia Jagiellonów w Polsce...*, s. 364–389.

²⁸ *De institutione regii pueri*, s. 110; *O wychowaniu królewicza*, s. 26.

a później Jan Olbracht. Dalej podano podobne przykłady wywiedzione ze starszych traktatów²⁹.

IV. W traktacie wskazywano na konieczność kształtowania odpowiednich **cech charakteru**, które mają wpływ na autorytet monarchy. Najważniejsze z nich to męstwo i sprawiedliwość (*iustitia*)³⁰, przystępność dla poddanych (*facilitas*)³¹, pozbywanie się pustej ambicji (*ambitio*)³², prawdomówność (*veritas*)³³, stałość (*constantia*)³⁴, wierność (*fides*)³⁵ i szczodroblivość (*liberalitas*)³⁶. Zwracano również uwagę, zgodnie z duchem humanizmu, na piękno ciała: „Imponująca i niezwykła powierzchowność zwiększa urok władcy”³⁷.

Korzystanie z powyższych porad miało prowadzić do budowania królewskiego majestatu.

V. Królewski majestat

Ostatnie partie traktatu zostały poświęcone królewskiemu majestatowi (*regia maiestas*), który jest bliski pojęciu autorytetu władcy. Podstawą postępowania zgodnie z majestatem (dostojeństwem) królewskim ma być pamięć o tym, że jest się potomkiem potężnego władcy oraz świadomość, że będzie się panować nad wieloma ludami. Majestat wymaga stateczności i powagi, które budzą podziw i życzliwość³⁸. Nie należy okazywać emocji – gniewu i nadmiernej radości, a przy wysłuchiwanie poglądów innych wymagać podania przyczyn i racji³⁹. Nie należy również przyznawać zbyt szybko słuszności wygłaszającym swoje opinie.

---

²⁹ *De institutione regii pueri*, s. 107, 128 i inne; *O wychowaniu królewicza*, s. 20, 60 i inne. O kształceniu w domu Jagiellonów zob. m.in. J. Krukowski, *Jan Długosz jako wychowawca synów Kazimierza Jagiellończyka*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 23, 1980, s. 3–35; U. Borkowska, *Edukacja Jagiellonów...*, s. 99–115; też, *Dynastia Jagiellonów w Polsce...*, s. 364–389.

³⁰ *De institutione regii pueri*, s. 104, 112–113; *O wychowaniu królewicza*, s. 14, 28–29.

³¹ *De institutione regii pueri*, s. 118–119; *O wychowaniu królewicza*, s. 41.

³² *De institutione regii pueri*, s. 118–119; *O wychowaniu królewicza*, s. 40–41.

³³ *De institutione regii pueri*, s. 119; *O wychowaniu królewicza*, s. 43.

³⁴ *De institutione regii pueri*, s. 119–120; *O wychowaniu królewicza*, s. 43–44.

³⁵ *De institutione regii pueri*, s. 119; *O wychowaniu królewicza*, s. 41–42.

³⁶ *De institutione regii pueri*, s. 127–128; *O wychowaniu królewicza*, s. 58, 60–61.

³⁷ *De institutione regii pueri*, s. 115–116; *O wychowaniu królewicza*, s. 35.

³⁸ *De institutione regii pueri*, s. 130–131; *O wychowaniu królewicza*, s. 64.

³⁹ *De institutione regii pueri*, s. 131–132; *O wychowaniu królewicza*, s. 65–67.

Wyrażając pochwałę, należy to czynić powściągliwie, tak aby nie wyrażać podziwu, a tym samym nie dowodzić własnej niewiedzy. Chód nie powinien być zbyt szybki, chłopiec powinien raczej kroczyć niż chodzić⁴⁰. Należy również powściągliwie ruszać oczami.

Podsumowanie

Używając klasyfikacji zaproponowanej przez Maxa Webera można by stwierdzić, że zawarty w *De regii pueri* model autorytetu był autorytetem tradycyjnym. Nawiązywał do tradycji i konwencji. Jest więc mowa o prawnej legitymizacji władzy wynikającej z odpowiedniego urodzenia oraz są pewne, chociaż skromne, ślady szukania sakralizacji władzy dla wzmocnienia jej autorytetu, w naszym wypadku opartej na indywidualnej, ale publicznie prezentowanej religijności. Niewątpliwie jednak zasadniczy nacisk został położony na odpowiednie wychowanie. Przykłady polecanych zachowań wywodzone z traktatów starożytnych, w których wymieniano najwybitniejszych władców, służyły m.in. wpisaniu przysłego króla w krąg najwybitniejszych władców, których autorytet opierał się również na stosowaniu właściwych norm postępowania. Wszystko to miało służyć odpowiedniemu wychowaniu dobrego władcy, który – dzięki nabytym cechom – miał być dobrze odbierany przez poddanych, a co za tym idzie – być dobrym królem. Można by uznać, że w gruncie rzeczy celem było uzyskanie władzy afektywnej, w ramach której zakłada się, że poddany dobrowolnie poddaje się władcy uznając go za dobrego, za takiego, który pozwala się miłować i który spełnia określone oczekiwania poddanych⁴¹.

Nie należy zapominać, że traktat *De institutione regii pueri* przeznaczony był do użytku osobistego, na potrzeby ojca, a poglądy autora na temat autorytetu króla i władzy ujawniały się w nim niejako tylko przy okazji, na marginesie konkretnych porad. Ale może dzięki temu można je uznać za szczególnie wymowne i dobrze oddające poglądy ówczesnych ludzi na praktyczny wymiar autorytetu władcy.

Traktat jest dziełem, które (w pewnych fragmentach) nie mówi o tym, jak być dobrym władcą, lecz jak skutecznie sprawować władzę. Skuteczność ta jest w dużym stopniu definiowana przez umiejętność opanowania najbliższego otoczenia dworskiego, ludzi stykających się bezpośrednio z władcą, a dalej – przez

⁴⁰ *De institutione regii pueri*, s. 134; *O wychowaniu królewicza*, s. 70.

⁴¹ O pojęciu władzy afektywnej zob. S. Kasznica, *Władza...*, s. 23–24, 40.

umiejętność zdobywania szacunku i popularności u wszystkich poddanych⁴². Dalsza ewolucja tego rodzaju dzieł przyniosła zarówno *Institutio principis christiani* Erazma z Rotterdamu, jak i *Księcia* Nicola Machiaveliego.

Bibliografia

- Agamben G., *The Kingdom and the glory. For a Theological Genealogy of Economy and Government (Homo Sacer II, 2)*, Stanford 2011.
- Baczkowski K., *Władysław II Jagiellończyk król Czech i Węgier w opinii współczesnych*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Historyczne”, 109, 1987, z. 12.
- Baczkowski K., *Polska i jej sąsiedzi za Jagiellonów*, Kraków 2012.
- Boehm L., *Konservatismus und Modernität in der Regentenerziehung in deutschen Höfen im 15. und 16. Jahrhundert*, w: *Humanismus im Bildungswesen des 15. und 16. Jahrhunderts*, hrsg. v. W. Reinhard, Weinheim 1984.
- Berges W., *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters*, Stuttgart 1938.
- Borkowska U., *Dynastia Jagiellonów w Polsce*, Warszawa 2011.
- Borkowska U., *Edukacja Jagiellonów*, „Roczniki Historyczne”, LXXI, 2005.
- Borkowska U., *Królewskie modlitewniki. Studium z kultury religijnej epoki Jagiellonów (XV i początek XVI wieku)*, Lublin 1999.
- Borkowska U., *Pobożność rodziny Kazimierza Jagiellończyka*, „Analecta Cracoviensia”, XVI, 1984.
- Dickerhof H., *Vorwort*, w: *Bildungs- und schulgeschichtliche Studien zu Spätmittelalter, Reformation und konfessionellem Zeitalter*, Wiesbaden 1994 (Wissensliteratur im Mittelalter, 19).
- Deutschländer G., *Dienen lernen, um zu herrschen. Höfische Erziehung im ausgehenden Mittelalter (1450–1550)*, Berlin 2012 (Hallische Beiträge zur Geschichte des Mittelalters und der Frühen Neuzeit, 6).
- Górski K., *Pielgrzymki Kazimierza Jagiellończyka na Jasną Górę*, w: M. Biskup, K. Górski, *Kazimierz Jagiellończyk*, Warszawa 1987.
- Grundmann H., *Litteratus-illiteratus. Der Wandel einer Bildungsnorm vom Altertum zum Mittelalter*, „Archiv für Kulturgeschichte”, 40, 1958.
- Humanist educational treatises*, ed. and transl. by C.W. Kallendorf, Cambridge–Massachusetts–London 2002.
- Il pensiero pedagogico dello Umanesimo*, a c. di E. Garin, Firenze 1958.

---

⁴² Na marginesie można zauważyć, że nawet jeśli niektóre porady wydają się nakłaniać władcę do instrumentalnego traktowania wielu elementów swojego zachowania przede wszystkim przy zachowaniu perspektywy skutecznej władzy, to i tak nakazy zachowań moralnych są zdecydowanie dominujące. W czasach nam współczesnych swoiste warunki dworskie w wielu miejscach pracy powodują tworzenie tak zadziwiających z perspektywy propagowanych wartości poradników, jak np. Roberta Greena, *48 praw władzy*, Warszawa 2005.

- Jędrkiewicz E., *O wychowaniu królewicza*, w: *Wybór pism pedagogicznych Polski doby odrodzenia*, opr. J. Skoczek, Wrocław 1956.
- Kantorowicz E., *Dwa ciała króla. Studium ze średniowiecznej teologii politycznej*, red. J. Strzelczyk, Warszawa 2007.
- Kasznicza S., *Władza* (odbitka z „Analecta. Studia i materiały do dziejów nauki”, 1, 1996), Warszawa 1996.
- Krukowski J., *Jan Długosz jako wychowawca synów Kazimierza Jagiellończyka*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 23, 1980, s. 3–35.
- Lalik T., *Kaplica królewska i publiczne praktyki religijne rodziny Kazimierza Jagiellończyka*, „Kwartalnik Historyczny”, 88, 1981.
- Oliński P., *Das Traktat „De institutione regii pueri”*: *Forschungsstand und weitere Perspektiven*, „Jahrbuch des Wissenschaftlichen Zentrums Polnischer Akademie der Wissenschaften”, 5, 2014.
- Oliński P., *Zeugnis der persönlichen Anschauung oder humanistischen Vorbild der Erziehung? Anmerkungen zum Traktat „De institutione regii pueri” aus der Wende des 15. zum 16. Jahrhundert*, w: *Neuere Editionen der sogenannten „Ego-Dokumente” und andere Projekte in den Editionswissenschaften*, hrsg. v. H. Flacheneker, J. Tandecki unter Mitarbeit von K. Kopiński, Toruń 2015 (Editionswissenschaftliches Kolloquium 2013).
- Potkowski E., *Rękopis a druk – przełom w dziejach techniki czy dziejach cywilizacji*, w: E. Potkowski, *Książka i pismo w średniowieczu. Studia z dziejów kultury piśmiennej i komunikacji społecznej*, Pułtusk 2006.
- Węgrzecki J., *Wpływ, autorytet, dominacja. Teorie władzy i ich struktura*, Warszawa 2011.
- Zeissberg H.R. von, *Kleinere Geschichtsquellen Polens im Mittelalter*, Wien 1877.

STRESZCZENIE

W artykule omówiono poglądy anonimowego autora traktatu *De institutione regii pueri* na zagadnienie kształtowania autorytetu monarchy. Dzieło to powstało pod koniec 1502 roku, a spisano je w związku ze spodziewanymi narodzinami syna Władysława Jagiellończyka i Anny de Foix. Traktat nawiązywał do powstałego we Włoszech, u początków epoki humanizmu, modelu edukacyjnego. Porady w nim zawarte miały prowadzić do budowania majestatu królewskiego. Zaprezentowany w tym dziele model można uznać za tradycyjny. Władca dzięki cechom nabytym w trakcie wychowania – zgodnie z tym modelem – miał uzyskać pozytywny odbiór u poddanych.

**THE AUTHORITY OF THE KING
IN THE TREATISE *DE INSTITUTIONE REGII PUERI***

ABSTRACT

The article is an analysis of the views expressed by an anonymous author of the treatise *De institutione regii pueri* concerning the authority of the monarch. The treatise was written at the end of 1502 on the occasion of the expected birth of Władysław Jagiełłończyk and Anna de Foix's son. The treatise made references to the educational model created at the beginning of the Humanism period in Italy. Suggestions included in the treatise were supposed to build up the majesty of the ruler. The presented model may be considered to be traditional. The ruler – in that model – thanks to the characteristics acquired in the process of education was supposed to gain a positive reception on part of his subjects.